

13. GORNIŠKO IZRAZJE IN OPISOVANJE ALPINISTIČNIH TUR

Namen:

- seznanjanje z gorniškim izrazjem,
- usposabljanje za branje, uporabljanje in sestavljanje opisov.

A GORNIŠKO IZRAZJE

Znak* pomeni, da poiščeš termin, ki je že razložen.

Primer: **Gmota** vzpetina*, ki ima v prečnem prerezu obliko trapeza (poiščeš vzpetino).

I. DVIGNJENE OBLIKE

Cok, osrednja gmota vzpetine.

Glava, najpoljudnejše obče ime za vsako bolj oblo, kopasto obliko, v grobih obrisih tudi robato, poraščeno, gritavo obliko. Izraz ni pridržan samo za vrhove, pogosto imajo tako ime tudi manjše oblike - glavica. So: debela, mala, velika, široka, konjska, pasja.

Gorska vršina, zadnji, najvišji del, pokrov gore, tudi teme.

Gora, najbolj pogost izraz za višave, obče ime tudi v nižinskem svetu za izrazite vzpetine*, sega lahko tudi nad gozdno mejo*.

Gorovje, v celoto povezan sklop gora. Glede na višino ločimo sredogorja* in visokogorja*. Po oblikah so: grebensko* gorovje, sestavljeno iz gorskih verig, grudasto, * planotasto; po nastanku so: vulkansko, tektonska orogeneza*.

Gorska skupina, del pogorja* z lastnim imenom.

Gorstvo, zaključena celota gorovij*.

Gorska veriga, oblika gorovja, sestavljena iz gorskih verig - značilen primer so Alpe.

Greben, stik dveh strmin ali celo stenskih pobočij, ki je neporasel, skalnat, včasih je na njem trava ali rušje, če je razbit in razrezan, je sleme*.

Grič, manjša, lahko osamela vzpetina*.

Gričevje, sklop gričev* in globeli*, povezan v celoto.

Grudasto gorovje, nastalo z navpičnim prelamljanjem kamninskih gmot.

Slemenitev ni vidna. Vrhovi so razmetani.

Hrbet, zaobljena gorska vzpetina* podolgovate oblike z bolj položnimi, navadno poraščenimi pobočji*.

Hrib, vzpetina do 500 m relativne višine v nižinskem ali sredogorskem svetu. Izraz dostikrat uporabljamo za kakršno koli višjo vzpetino*.

Hribovje, v celoto povezan sklop hribov* in manjših vzpetin ter vmesnih globeli.

Kepa, glava*.

Kopa, kopica, obel vrh*. Oglarska kopa, kopišče - prostor, kjer stoji ena ali več kop, tudi kopišča. Kopa, 1178 m ob Rzeniku, pod njo poljana Kopišča.

Kuk, špičast, oster vrh*.

Ojstrica, oster vrh*, (vrh nad Logarsko dolino, 2349 m nadmorske višine).

Osamelci, če se menjavajo mehkejše in trše kamnine, nastopi izbirna erozija*, katere učinek so osamljene kope* ali osamelci iz trših kamnin, medtem, ko so mehkejše kamnine odstranjene.

Osrednje gorovje, najizrazitejši, navadno tudi najvišji osrednji del nekega gorstva*. **Ostri vrhovi** *vrh.

Ostenje, skupina več sten*, ki se dvigajo nad dolino in tvorijo celoto.

Podgorje, svet pred vznožjem gorovja.

Pogorje, zemljepisna enota, sestoječa iz gorovja ali njegovega dela, ki ga ljudska geografija pojmuje kot celoto in ga zato označuje z enotnim imenom.

Ponca, gora, nad katero je sonce opoldne (npr. Rateške, Martuljška).

Predgorje, obkratni del določenega pogorja.

Prehod, širok pojem, pomeni vsak prehod čez terensko pregrado. Za gorski prehod ni bistvena le pregrada, ampak tudi pot, ki pregrado prekriža.

Prelaz, širok preval s cesto.

Presedljaj, preval*.

Preval, sedlo*, močno znižan del grebena, hrbta ali slemenova, ki zložno prehaja z ene strani na drugo in nudi prehod. Z ozirom na prehodnost in velikost, ločimo več vrst prevalskih oblik: sedlo, prelaz, presedljaj, vrata, škrbina, žrelo.

Prigorje, h gorskemu vznožju priloženo poraslo višavje.

Rama, širok, položen ali vodoraven del grebena*, raza*.

Raz, rob, kjer se stikata dve naslednji steni ali boka stebara, strmejši kot rez.

Rebro, neizraziti del raza* ali neizrazita stebrasta oblika v steni*.

Rez, stik dveh pobočij v zelo ostrem položnem grebenu.

Sedlo, preval*.

Sleme, oster stik dveh ne preostrih pobočij, ponavadi porasel in nerazčlenjen (če je razrezan in skalnat, je greben*).

Slemenško gorovje, nagubano gorovje, kjer se vrhovi nižajo v obliku izrazitih slemenov.

Snežnik, starejši slovenski izraz za visokogorske* vrhe (vrh na Notranjskem, 1796 m).

Sredogorje je tisto, ki sega večinoma le do gozdne meje oz. približno do 2000 m nadmorske višine.

Stožasti vrh, zgoraj priosten in na široko podlago nasajen gorski lik.

Šija, del grebena, ki veže preval* s naslednjim vrhom*.

Silasti vrhovi vrh*.

Špik, stožasta oblika vzpetine*, v navpičnem prerezu trikotnik, v vodoravnem pa krog, mnogokotnik, zvezda (vrh nad Martuljkom, 2473 m).

Šilast, oster vrh*.

Škrbina, ozek in oster presledek grebena*.

Teme, oblika gorske vršine*. Tudi del južne stene* Rjavine, nad dolino* Krme v Julijskih Alpah.

Visokogorje, sklop visokih gora*, hrbtov*, grebenov*, planot* in vmesnih globeli*. V naših krajih sega nad 2000 m.

Višavje, goropisni izraz za vzpetine*.

Višina, vsaka točka na zemeljski površini ima svojo višino, ki je: absolutna in relativna. Absolutna je navpična razdalja med morsko gladino in neko določeno točko na zemeljski površini, kar označujemo kot nadmorsko višino. Relativna višina pa je navpična razdalja med dvema točkama na zemeljski površini. Nadmorska višina je lahko pozitivna ali negativna, merimo jo v metrih, v ZDA in Angliji tudi v čevljih.

Višinski pas, enotna površina med dvema vzporednicama, npr. gozdni pas, travnati pas, ipd..

Vzpetina, del zemeljske površine s pozitivno relativno višino*.

Vrata, vratca, ozek presledek v grebenu*, v katerem je še mogoče speljati stezo*.

Vrh, najvišji del gorske vršine*. Glede na obliko poznamo šilaste in ostre vrhove (Zob, Rog, Rogelj, Špik, Špica, Ojstrica), strme in stožaste (Vršič, Vršac), oble vrhove (Kup, Kopica, Kopa), itd..

Vršac, vrh*.

Vršič, vrh*.

Vršina, vršna kupola, zgornji, zaključni del vzpetine*.

Vznožje, prehodni pas med nižino in vzpetino*.

Vzpetina, terenska oblika dvignjene površine*.

II. URAVNANE OBLIKE V VZVIŠENEM SVETU

Grbinast travnik, posebna oblika ledeniško preoblikovanih kraških tal. Zaradi raztopljanja postane površina neenotna. Značilni so za apnenčaste Alpe: na Vogarju, v Ukancu, na Vojah, Uskovnici itd.

Planja, **plan**, visoko ležeča uravnava manjšega obsega z nerazgibano površino.

Planota, uravnan svet, ki je s strmejšimi pobočji ločen od nižjega ali višjega sveta.

Podi, razsežen, planotast, apnenčev svet, nad gozdno* mejo, v drobnem kraško razčlenjen. Veliki in Mali podi pod Skuto v Kamniških Alpah, Kriški, Triglavski, Kaninski podi v Julijskih Alpah.

Njiva, polje, uravnano dno večje vrtace oz. zaprte doline (Petkove njive, Dolganove njive, Velo polje).

Ravnina, ravan, bolj ali manj velik del ravnega sveta na zemeljskem površju.

Ronek, majhna uravnava v nagnjeni površini pobočja.

III. POGLOBLJENE OBLIKE V VZVIŠENEM SVETU

Amfiteater, krnica*, okrešlj*.

Brezno, navpična ali strma votlina*, bolj globoka kot široka, ki se ji ne vidi dna "brez dna". Ponekod ljudski izraz jama*. Nad Bohinjem bliže planini* Viševnik je Brezno pod Gamovo glavico, 817 m globoko. Triglavsko brezno, po skrčenju ledenika so jamarji našli štiri vhode v to brezno.

Deber, ozka dolina* s prečnim prerezom oblike črke V, nastala z globinsko erozijo reke, pobočje pa je že preoblikovala denudacija*.

Dnina, z višavjem obdan, raven, travnat prostor v gorovju, ki služi za pašo živini. **Dol**, ljudsko ime za različne, zlasti podolgovate poglobitve v zemeljskem površju. **Dolinski konec**, zgornji del doline, ki se zaključuje v gorskih pobočjih, ki so bila ledeniško preoblikovana. Glede na različne oblike teh zaključkov poznamo različna imena: konec, kot, kočna, ukanc (širok polkrožen zaključek, obdan s strmimi pobočji), zatrep, zagata (zaključek v obliki klina). Pogosto nastopajo ta imena kot krajevna, včasih izvira tukaj tudi potok.

Dolina, podolžna poglobitev v zemeljskem površju, ki se spušča izpod pobočij. Izoblikovale so jo vode in ledeniki. Ima dno in pobočji. Poznamo: debrske, ploske, probojne, suhe, obvisele, zagatne, prečne, slepe, podolžne, kompozitne. Rečne doline imajo obliko črke V, ledeniške pa U.

Dolinska pregrada, zajezitev, ki zapre dolino* po vsej širini.

Dolinska stopnja, komarča*.

Drasla, erozijski lonec*, do dva metra ali več globoka vdolbina, ki nastane zaradi pospešene, vrtinčaste in zgoščene erozije* vode. Voda z materialom brusi v skalno osnovo in jo poglablja. Pojav zasledimo v strugah hitrih gorskih rek in potokov s skalnatim dnem.

Gobel, del površine z negativno relativno višino*. Vrtača*, padež, rupal, globiča.

Jama, prehodna podzemski **votlina***. V ožjem smislu prehodna, pretežno horizontalna podzemski votlina*, nasprotje brezna*, ki je navpično. V nekaterih slovenskih dialektih pomeni jama - brezno. Ločimo več vrst jam: kraške, živalske, jame, ki jih je napravil človek. Lahko je tudi oznaka za preval, npr. Na jami, 1706 m med malo Peco in Kordežovo glavo. Naš gorski in kraški svet je poln jam. Za manjše in plitvejše se pojavljajo še izrazi: lopica, klonica, zijalka, duplina, skret, spodmol, kapežnica, luknja...

Jarek, izgrobina v površju različnih dimenzij, ki je delo človeških rok. Izraz se uporablja tudi kot sinonim za grape* ali žlebove*. Poznamo tudi tektoniske jarke.

Kanjon, ozka in globoka deber*, z bolj ali manj navpičnimi več sto metrov visoki stenami. Je zelo velikih dimenzij, npr. Tara, Colorado, Paklenica. Manjše oblike so debri*, soteske* in vintgarjev*.

Kočna, ledeniška dolina z amfiteatralnim koncem, tudi pogosto ime za vrhove nad temi dolinami.

Koliševka, je udorna vrtaca*, ponavadi s strmimi pobočji nastala z udomr površine, pod katero je bil prazen prostor.

Konec, dolinski konec* ledeniške koritaste doline; Konec doline Kamniške Bistrice.

Konta, visokogorska uvala*, glaciokraška globel, več deset ali sto metrov dolga in široka. Običajno skledaste oblike, mnogokrat širša kot globja; kot ljudsko ime v Julijskih Alpah, pogosto izraz za neko globel*. Ogromna konta nad Rjavino in Vrbanovo špico se zaradi svoje težke prehodnosti imenuje Pekel, kot je to pogost pojem za težko prehodne globeli. Znane konte na Pokljuki, zlasti velika Medvedova konta, ob njej brezno*, ki se razširi v ogromno dvoranu s premerom 153 m in višino 57 m, kar je največji znani podzemni prostor pri nas.

Komarča, strm, skalnat (lahko tudi porasel) več deset ali sto metrov visok prag nad koncem ledeniških dolin*, je tudi lesena ostrv oz. deblo s štrclji za premagovanje strmih stopenj. Ta debla so dala ime za strm visok* prag Ukanca nad slapom Savice.

Korita, v dnu žlebov* in v začetku dolinskih* koncev često najdemo s peskom in odkrhanimi skalami natrpana korita. Gorskih potokov, ki drve po koritih, se je prijelo ime Koritnica. V Posočju sinonim za vintgarske tesni*. Znana so korita Soče, Zadlaščice in Tolminke.

Koritasta dolina, rečna dolina, ki jo je preoblikoval in razširil ledenik, ter ima značilen prerez oblike črke U, široko dno in strma pobočja (v Julijskih Alpah - npr. Vrata, v Kamniških in Savinjskih Alpah pa Logarska dolina).

Kotlič, skalna globel okroglaste, podolgovate ali oglate oblike s premerom nekaj metrov, s strmimi stenami in snegom, ki se zadržuje v dnu večino leta. Značilen je za visokogorski kras (Kotlič med Brano in Tursko goro).

Kotlina, prostornejša globel*, obdana z vzpetinami.

Krnica, okrešlj, polkrožno zaprta kotanja pod visokimi in strmimi pobočji, okrogli skledi podobna kotlina, pod vrhovi gora, na spodnji strani odprta proti dolini. Sama krnica se pogosto konča s pragom*, Komarčo*. Krnica - vas ob ustju spodnje Radovne. Nad dolino Vrat se za krnico pojavlja ime dolek, dolci, drugače je to sinonim za plitvo dolino.

Ledena jama, ledenica. V kraških jamah* vlada skozi vse leto dokaj enaka temperatura, ki se približno ujema s srednjo letno temperaturo zraka na površju. Izjema so ledene jame v višjih krajih in na osojnih pobočjih. Ker ima obliko nekakšne vreče, se v njej pozimi ujame hladen zrak, ki se tudi poleti, ne ogreje, zato imajo ledene jame trajno nizke temperature, sneg in led. Ledene jame so redke. Pri nas jih je okrog trideset. Znana je Velika ledenica v Paradani na Trnovskem gozdu. Ko se spuščamo v to ledenico, zasledimo na vsakih sto metrov zaradi toplotnega obrata, toliko vegetacijskih pasov kot v Alpah na 1000 m, le v obrtnem vrstnem redu (rastlinska inverzija).

Okrešlj krnica*, tudi okrogli prostor, kjer je stal poln stog sena, od tod ime za krnico ob izviru Savinje.

Pečnica, topla dvigujoča se jama, v kateri je pozimi ujet toplejši zrak.

Pekel, težko prehodna globel. Pekel je velikanska konta med Rjavino in Urbanovo špicu v Julijskih Alpah.

Polšna, ljudsko ime za jamo* ali brezno* z majhnim vhodom.

Rov, del jame ali brezna, enakomerno širok in cevaste oblike.

Rupa, ime, ki se v kaninskem pogorju često uporablja za dolge premočrte žlebove in jarke v kraškem svetu.

Sopot, vintgar*.

Soteska, v širšem pomenu ozka dolina, v ožjem pomenu pa ozka dolina, ali njen ožji del, po katerem teče voda, vzporedno pa je lahko speljana še cesta.

Škaf, konta*.

Škraplja, nekaj centimetrov do več decimetrov in metrov razsežna izjedenina v skalnem površju.

Tesen, zelo ozko rečno korito, ki ga je voda preglodala in izjedla, z zelo strmimi pečevnatimi bregovi* vintgar*.

Ugreznen je tisti del zemeljske površine, ki je nižji kot okolica.

Uvala, skledasta vdolbina, navadno manjša kot kraško polje in večja kot vrtača*, z neravnim in običajno z vrtačami razčlenjenim dnem.

Vintgar, zelo ozko in globoko korito s hitrim potokom in navpičnima, tudi previsnima* bregovoma, npr. Blejski Vintgar, Vintgar, Iški Vintgar.

Vrtača, depresijska oblika, navadno globoka več metrov in je bolj široka kot globoka. Glede na nastanek je korozjska ali udorna. So najznačilnejše in najpogosteje kraške oblike. V dnu vrtač je več zemlje, zato so obdelane. Manjših je več kot večjih, večje pa so nastale z združitvijo manjših.

Zatrep, strm dolinski zaključek, često z izvirom potoka.

Žrelo, podobno kot grlo*.

Žlebič, žlebasta izjedina s polkrožnim prečnim prerezom, potekajočim po kompaktini kamenini v smeri največjega strmca.

IV. NAGNJEN SVET - GORSKA POBOČJA

Boki, ploskve, ki omejujejo steber* ali steno*.

Breg, strmo pobočje z 20° in 40° naklonine; strmina* reber*.

Dolek, plitva do nekaj metrov globoka, odprta suha dolina*, navadno v smeri največje strmine v pobočju, pogosta na dolomitiziranih apnencih*.

Ježa, strmi del terase oz. pobočje, ki povezuje dve terasi.

Koritna rama, terasa nad strmim pobočjem ledeniške U doline*.

Obronek, mesto, na katerem se stikata zgoraj strma, spodaj pa še bolj strma površina pobočja*.

Peč, pečina, neporaščeno skalno pobočje, stena*, star ljudski izraz, ki ni več pogost, najdemo ga še v pokrajinskih imenih: Grajska Peč nad Blejskim jezerom, Žagana Peč v Koncu Kamniške Bistrice, Gola, Kosmata, Gadova, Huda, Debela, Bela, Gladka; Luknja Peč in Široka Peč sta vrhova v Julijskih Alpah. V Julijskih Alpah najbolj pogost izraz za manjše osamelce*, kamne*, erotske skale*. V uporabi sta tudi izraza čer in ker (Ker pri Železni kaplji).

Pečevje, strmejše, manj poraslo in bolj skalnato pobočje* kot pa skrotje*.

Pobočje, del gore med vznožjem* in njenim vrhom, različno strmo, lahko tudi vesina*, reber*.

Podnožje, vznožje*.

Polog, komaj zaznavno nagnjena površina.

Prepad, toliko nagnjena površina, da je po njej možno gibanje le s plezanjem.

Rob, terenski lom, izrazit obronek*, pod katerim je prepad s kamnitou površino.

Strmina, strmal, toliko nagnjena površina, da je primerna le za hojo nagib*.

Strug, širokemu žlebu ali grapi podobna (večinoma denudacijska reliefna) oblika, ki je sorazmerno plitva, a precej široka, ponavadi nasuta z drobirjem. Navadno je več sto metrov dolg, sega čez celotno pobočje do dna. Ker se tod ponavadi usipajo snežni

plazovi, se v njih sneg dalj časa obdrži. Značilni so za prisojne travnate strmali v Karavankah.

Vesina, gola strmal s kamnitimi, travnatimi, snežnimi ali ledenimi pobočji*.

Vogel, mesto kjer se blagi nagib proti dolini močno poveča.

V. OBRASEL SVET

Črt, močvirov svet z različnim rastjem.

Dobrava, terasasto uravnano površje v različnih višinah, večinoma poraslo z gozdom.

Drevesna meja, nadmorska višina*, do katere še rastejo drevesa. Ta meja je v Alpah različna, odvisna od geografskega položaja, mikroklimatskih pogojev itd. V Julijskih Alpah sega do 1927 m nadmorske višine (najvišje na Macesnovcu med dolinama Kot in Krma); gozdna meja*.

Drn, drniči, nizka gorska trava, ki je zelo na redko posejana med skalovjem. Drnast svet so strma pobočja z revno travo.

Gmajna, skupna vaška lastnina gozdov, travnikov, itd. v Sloveniji (zlasti v preteklosti) večinoma skupni vaški pašniki na slabo rodovitnem svetu.

Gozd, rastlinska, vegetacijska združba, ki porašča pokrajino. To so bolj ali manj gosto rastoča drevesa (sestoji), ki tvorijo z drugimi rastlinami in živalmi življensko skupnost. V svetu nad 1000 m bukov gozd preide v smrekovega, ta pa v macesnovega.

Gozdna meja, zgornja meja sklenjenega gozda, ki je 100-150 m pod drevesno mejo*.

Grintav svet, pust krušljiv svet z borno travo. Od tod ime Grintavci.

Jasa, svetel, travnat prostor sredi gozda.

Laz, posekan svet, ki se da tudi obdelati, navadno namenjen paši.

Loka, posamezni deli ali pa celi travniki ob vodah, ki so zaradi tega vlažni.

Log, z drevesi porasla loka*.

Planina, planinski pašnik s pastirskimi stanovi*, Velika in Mala planina v Kamniških Alpah, planina V Lazu, Pri jezeru, Za Jamniki, Za skalo, Lom. Glede na vrsto živali, ki jo je vaška srenja pasla, so se planine ločile na ovčje, konjske, jalove in na planine namenje molži in izdelavi sira.

Polje, njiva*.

Polom, zelo upognjeno, polomljeno in potlačeno drevje na plazovitih snežniških rebreh.

Pretrgan les, mesto, kjer je gozd prekinjen naravno ali umetno.

Reber, z rastlinjem in gozdom pokrita strmina, pobočje.

Rušje, pinus mungo, iz družine borovk, nizek, polegel iglast grm, ob drevesni meji in nad njo, pogosto tvori skoraj neprehoden svet, zadržuje erozijo* in plazove*.

Viharnik, suh ali polsuh, skrivenčen in okleščen macesen, ponavadi sam, na zgornji gozdni meji ali nad njo.

Zelenica, zadnja planinska planja* pod skalnimi pobočji*, ki še omogoča pašo.

VI. UMETNE TVORBE V OBRASLEM SVETU

Drča, naraven ali umeten žleb* v gozdnem pobočju, po katerem lahko spuščajo les.

Frata, poseka*.

Krčevina, obdelan svet v gozdu.

Poseka, posekan prostor v gozdu, tudi frata.

Rovt, posekan svet, sredi gora, kjer kosijo travo.

Stan, planinsko bivališče pastirjev.

Stečina, stalna, komaj zaznavna steza* divjih živali.

Stog, kopa sena, ki ga pastirji pustijo na planini* do zime in ga po snegu vlačijo v dolino; lahko tudi ime za izrazito ozko vzpetino.

Stopce, štapce, lesena bruna, zagozdena med skale - kot stopnice na nadelani poti.

Tamar, ograjen prostor za drobnico s pastirskim stanom* ali sirarno.

VII. SESUTINE

Balvan, zelo velika, celo več deset ton težka skala, ki se po umiku ledenika* znajde v navidezno tujem okolju. erotska skala*, peč*, pečina*, skala*, klada*. Bolj uporabljan izraz je skala, peč ali kamen*.

Breča, sprimek robatega grušča*.

Celna groblja, ledeniška groblja*.

Denudacija, razgaljevanje in zniževanje zemeljskega površja zaradi delovanja težnosti, vode, vetra. Sem štejemo usade*, podore*, zemeljske plazove.

Drobir, grušč*.

Erotska skala, zelo velika, tudi več deset ton težka skala, ki se je zaradi erozije često znašla v povsem tujem okolju; balvan*.

Erozija, vrezovanje rek, potokov, ledenikov v osnovo. Tu nastopa bočna in globinska erozija. Vodna erozija je odvisna od strmca, vodne količine, materiala, ki ga nosi s seboj, odpornosti kamnin. Ledeniška erozija se razlikuje od rečne, ker ledenik poglablja pod profil ravnotežja, h kateremu težijo reke. Kemično in mehanično delovanje vode, ledu, vetra, valov in drugih eksogenih sil.

Groblja, nakopičeno kamenje, ki nastane ob preperevanju in razpadanju kamnin. Tudi kamenje, ki ga je nakopičil človek, ko je čistil zemljišče; ledeniška groblja*.

Grušč, zdrobljeni kosi kamnine, večji od dveh milimetrov.

Grez, mastno blato pod in ob snežičih, tudi mlavka.

Kamen, manjši trdoživ osamelec, odkrhnjena in v dolino skotaljena skala, skala, ki jo je prinesel ledenik*; balvan*. Nekateri so dobili imena: Lepi, Debeli, Krvavi, Ajdovski, Rdeči.

Kamniti plaz, večja količina kamenja, ki se odtrga istočasno in drsi navzdol sorazmerno počasi. Če se v steni odtrga manjša količina kamenja je to odlom*, če pa večja je podor*.

Klada, večji skalni odkrušek.

Konglomerat, labora*.

Korozija, kemično ali v manjši meri fizikalno razpadanje kraške kamnine, večji del

s posredovanjem vode, ki vsebuje ogljikovo kislino, tudi odnašanjem raztopljenih snovi.

Labora konglomerat*, trdno sprijet, zaobljen prod*.

Ledeniška groblja (s tujko morena). Na mestih, kjer se ledenik začne izoblikovati, pada grušč na snežišča s pobočij nad njimi. Ta tvori notranjo grobljo. S pobočij nad ledenikom padajo na njegov rob različni kosi kamnin, ki jih nosi s seboj. Te imenujemo robna groblja. Z združitvijo dveh ledenikov se dve robni groblji spojita v osrednjo grobljo. Kjer se ledenik konča, se pred njegovim čelom nabira ves material, ki ga je nosil s seboj. Imenujemo ga čelna groblja. V kotlini Bohinjskega jezera je veliko sledov poledenitve, zlasti izpred 8000 let iz tako imenovanega bohinjskega stadija. Po umiku ledenika so ostale čelne bočne in talne ledeniške groblje. Izrazite polmesečaste nasipe lepo vidimo na Ukancu, Stari Fužini - del vasi je zgrajen prav na tej groblji. Če se jim približamo, prav lahko ločimo nezaobljen material od prodnih, zaobljenih nanosov, vmes so tudi ledeniški balvani.

Melišče, mel. Iz gorskih pobočij, sten padajo skale, grušč, drobir, se ustavijo in nabirajo pod njimi. Ploskve, kjer ta material obleži, imenujemo melišča, meli. Zgornji del melišča imenujemo sip, spodnji pa sutje, sesutje. Izraz mel, meli, pomeni tudi razgaljena mesta, usade* v nesprjetem materialu (grobljah, soliflukcijskem gradivu), kjer se le-ta vseskozi posipa navzdol. Zlasti so značilne meli (izgovori meui) za dolino Vrat.

Morena, groblja*.

Oraženci. Material, ki ga ledenik kopiči v obliki grobelj*, je le deloma zaobljen. Značilno zanj je, da dobi ob medsebojnem drgnjenju raze. Tako kamenje imenujemo oraženci, po njih spoznamo, da je material res ledeniški.

Padajoče kamenje, kamenje v trenutku padanja.

Pesek, zdrobljen grušč*, manjši od dveh milimetrov.

Peski, melišče*.

Preperevanje, razpadanje čvrste kamnine v zrahljano gmoto kamninskega drobirja.

Prod, grušč, ki ga je voda obdelala do zaobljenih oblik, večji od dveh milimetrov.

Prodišče, zemlišče, pokrito s prodom.

Samotar, osamljena izrazita skala* na kraškem površju.

Sip, melišče*.

Sipa, melj* mlavka*; iz sesutin nabранa plast prahu, ki leži na ravnih delih kamnin.

Skala, odkrušen kos kamenine, stena*.

Skalovje, več velikih skal.

Spritek, breča*.

Usad, razgaljeno mesto, od koder se je utrgala plast* ruše* ali še debelejša plast zemlje ali del gozda kot posledica daljšega ali močnejšega deževja, lahko tudi taljenja snega. Pomeni lahko razgaljeno mesto, ali sam proces.

Vršaj nasutina, naplavina v obliki stožca. Kjer prestopi hudournik ali potok v

položno ali širšo dolino, odlaga material, ki se tu nabira. Vršaji nastopajo tudi kot posebna oblika melišč pod vznožji sten - meliščni vršaj.

Zagozda, skala*, ki se je ustavila in utrdila.

Zapadno kamenje, sveže odkrušeno kamenje* v trenutku padanja.

VIII. STENSKE OBLIKE

Čer, tudi ker, čuklja, kleč, glavič, nos, rogelj, zob; manjše kamnite tvorbe, ki molijo iz stene*.

Greda, napačen izraz rampa; enako kot gredina*, manjših razsežnosti.

Gredina, široka polica, viseča navzven in navzdol, dostikrat porasla, nasuta z drobirjem.

Grapa, jarek v gorskem pobočju, izgrobina na strmini ali steni, ki jo hudourniška voda, pomešana s kamenjem, razje in razrije, ko dere v vrha* proti dolini*. Uporablja se tudi izraz graben. Če je grapa zelo izrazita in velika, jo imenujemo tudi strug*, (npr. Strug, 2265 m, v verigi rateških Ponc nad Tamarjem).

Grlo, žleb*, ozek žleb, lahko tudi preval*, škrbina*.

Igra, sinonim za oster živoskalni stolp*, steber* ali žandar*.

Jašek, navpičen, ozek rov*.

Kamin, strma in ozka grapa*, ki jo omejujeta navpični, vzporedni steni. Širok je največ toliko, da ga še lahko preplezamo v razkoraku, ozek pa toliko, da gre vanj cloveško telo. Ima obliko črke U.

Kleč, čer*.

Klonica, lopa*.

Kot, stik dveh pokončnih ploskev v steni. Tudi zaključek ledeniške doline* (npr. Robanov kot, Matkov kot, Kot).

Lašt, lašta, skladovna polica, večja ravna struktura površina, z enakim strmcem, kot ga imajo skladi*. Laštasto pobočje* je t.i. skladno pobočje. Debeli lašt in Osojni lašt v Dolini triglavskih jezer, Lašti pod Plaskim Voglom.

Leva, majhna in zelo plitva vdolbina v steni.

Lijak, strma žlebasta oblika, ki se od zgoraj navzdon oži.

Lom, rob*. Terenski lom - strm pregib v pobočju, tudi vas nad Tržičem.

Luknja, okno*, naravni predor skozi skalo, ima vhod in izhod. Gora z luknjo je Luknja Peč nad dolino Kot.

Luska, pokončna skalnata plošča*, ki se je večinoma že ločila od osnove, na enem ali dveh koncih pa se je še drži.

Napušč, bolj ali manj vodoravna spodnja ploskev izbokline, podobna strešnemu napušču. Slabši, vendar posebno med plezalci udomačen izraz za isti pojav je streha, ki pa v resnici pomeni pleče*.

Niša, manjša oglata votlinica z ravnim ali položnim dnem.

Obokana polica, polica*, nad je previs*.

Odlom, del, kjer se je pred kratkim odkrušil večji del kamnine, navadno je rumene ali rdečkaste barve.

Odperta stena je tista, ki nima večjih vdolbin in izboklin.

Okno, odprtina v steni, ki je navadno večjih razsežnosti in je pogosto nudi naraven, lahek prehod. Znano je Prisojnikovo okno, ki ga omenja že Valvazor v Slavi vojvodine Kranjske leta 1689. Okno nastaja s preperevanjem skalnega oboka. Znano še Malo Prisojnikovo okno, Okno v Škrlatici, Rjavini, Rži, Skuti itd.

Okrajek, zelo ozka polica*.

Oporna poč, poč*.

Ozebnik, strm snežniški žleb, napačno kuloar, kjer se še pozno poleti ali pa tudi stalno zadržuje sneg, npr. Jalovčev ozebnik. Tudi Turski žleb je ozebnik, lahko tudi vrh npr. Mali in Veliki Ozebnik med Zapodnom in Koritnico v Julijskih Alpah.

Plat, plati, udomačen tuj izraz za gladke površine v steni, Bele plati v severni steni Triglava.

Pleče, položni, vršni del stene, pleče Jalovca (2643 m v Julijskih Alpah) med severovzhodno steno in vrhom, ki ga imenujemo Streha.

Plošča, kamnita tvorba v obliku plošče - kot izraz za telo. Če pa mislimo ploskev, je pravilnejši izraz ploščata stena ali plat*.

Poč, prepoka v steni, širša kot reža*, široka za roko ali nogo.

Podves, spodmol*.

Polica, daljši ali kraješi, vzporedno s steno tekoč skalnat ali prsten raven pas, praviloma vrhnja ploskev posamezne skalne plasti sklad*.

Poklina, špranja, razpoka, prepoka v steni, v katero se da zabiti klin, lahko je tudi širša, da vanjo zabijemo zagozdo.

Pomol, krmolj, krmolja, kratka kamnita tvorba, ki vodoravno moli z stene*.

Podor, polom; velik del skalovja, ki se je odkrušil od stene*, pobočja zaradi močnejšega ali dolgotrajnejšega delovanja naravnih sil. Znan je podor Dobrača, 2166 m, leta 1348, v Ziljskih Alpah, ki je poškodoval večje število vasi in zajezil Ziljo. Pozneje so ugotovili, da so bili tu podori že v prazgodovini.

Prag, višji navpični odsek v nagnjeni površini, pobočju*. Stopnja, skok, prag. Vsi izrazi pomenijo strme, navpične dele pobočja. Njihova razsežnost se veča od stopnje, skoka do praga.

Preduh, navpičen rov*, odprt zgoraj in spodaj.

Previs, del stene, ki ima naklonski kot večji kot 90°.

Prižnica, izboklina v steni, zgoraj omejena z vodoravno ploskvijo, spodaj pa so navadno trebušasti previsi.

Reža, vdolbina v skali, široka toliko, da se vanjo lahko vtakne pest.

Ribežni, pogosto ime za ostro, škrapljasto* pečevje podobno strgalu.

Rob stene je mesto, kjer se stena* konča. To je lahko na vrhu ali pa povsod kjer se prevesi v položnejšo vesino.

Robna zev, krajna zev*.

Rogelj, vitka in koničasta pokončna kamnita tvorba v steni*, stebru*, grebenu*.

Skalno uho, peščena ura, luknjica z dvema izhodoma, vanjo lahko napeljemo zanko.

Skok, prag*.

Skrotje, srednje strmo, zelo razčlenjeno ter krušljivo poraščeno pečevje.

Spodmol, duplina pod previsno skalo steno, nastala s preperevanjem mehke kamnine pod tršimi plastmi.

Steber, visok, izrazit, izbočen del stene, ki je omejen s strmimi ploskvami, boki, lahko tudi z grapami, dostikrat sega od vznožja do vrha stene.

Stena, peč, pečina, pobočje sestavljeni iz gole kamnine, pomeni kompaktno, živo maso. Ko hočemo povedati za kakšno kvalitetno kamnino gre v neki steni, govorimo o: trdi, krušljivi, apnenčasti, granitni, dolomitni. Glede na nagib: položna, strma, navpična, previsna; glede na razčlenjenost pa je lahko: gladka (zelo malo razčlenjena) ali pa razčlenjena. Severne Triglavskie stene se je oprijelo ime Stena.

Steza, prva stopnja slabo hodne poti.

Stolp, velika pokončna kamnita tvorba, ki je le v svojem spodnjem delu zraščena s steno*.

Stolpič, turn, turnc; manjša ali večja oblika stolpa, npr.: Skalaški, Gorenjski turnc v Steni.

Stolpiče, skupina stolpičev.

Stopnja, strmejši predel v položnem svetu, manjši od praga in skoka.

Streha, med plezalci udomačen tuj izraz za napušč*, pomeni pa pleče*.

Špranja, poklina*.

Turn, stolpič*.

Votlina, A vsak podzemski prostor, B večji podzemski prostor v nasprotju z ožjim in nižjim rovom*.

Zagata, pastirski izraz za kamin*, ki je na vrhu lahko zaprt z zagozdo* ali previsom*.

Zajeda, nastane tam, kjer dve pokončni ploskvi pečine* tvorita med seboj topi kot, ponavadi je vmes prepoka.

Zareza, tako plitva vdolbina, da vanjo ni mogoče zabiti normalnega kлина, lahko tudi manjša škrbina v grebenu.

Zob, stolpu* podobna, ostra navpična kamnita tvorba manjšega obsegata.

Žandar, tujka je prišla iz francoščine kot izraz za ostre grebenske stolpe*, igle*.

Žleb, strma izdolbina v steni* ali pobočju*, plitvejša in manj izrazita kot grapa*.

Žlambor, podoben žlebu*, bolj plitev, gladek, izpran, strm, navadno za plezalca težko prehoden.

Žmula, trebušasta izboklina v steni*, katere navpični presek ima obliko loka.

IX. KAMNINE

Apnenec, sedimentna kamnina kalcijev karbonat* in druge primesi, zaradi katerih je različne zunanjosti in trdnosti. Čim bolj je čist, tem bolj je podvržen zakrasevanju. Je najbolj pogosta kamnina naših Alp.

Dolomit, usedlina, ki jo sestavlja magnezijev karbonat, navadno s primesjo kalcita. Zaradi krušljivosti ga imenujemo tudi gritavec. Po deležu magniezijevega in kalcijevega karbonata ločimo: apnenički dolomit, dolomitski apnenec itd.

Granit, magmatska kamnina s prevlado SiO₂, nastala pri strjevanju magme.

Lehnjak, lahek, porozen, staničen kalcijev karbonat, ki se vseda v dnu ali na gladi ni kraških voda, često na rastlinje.

Plast, tenak sloj materiala.

Siga, odkladnina s kalcijevim karbonatom zasičene vode.

Sklad sloj* kamnine.

Sloj, skupnost odkladnin, ki tvorijo enotno gmoto, po legi lahko: vodoravno, nagnjeno, nagubano; slojevitost*, sklad*, plast*.

Slojevitost, lastnost delov zemlje, ki so sestavljeni iz večih slojev* odkladninskih kamnin, nastalih v različnih dobah in pogojih.

Zasigan, zaradi prisotnosti sige* v počeh* in razpokah* govorimo, da so te zasigane in kot take ne omogočajo lahkega prehoda za plezalce, ali pa ga sploh onemogočajo.

X. VODOVJE

Bruhalnik, občasen kraški izvir, ki ob visoki vodi bruha večje količine vode.

Hudournik, občasen gorski potok z močno povečanim pretokom, ob nalivih in spomladji ob odjugah ima veliko erozijsko in transportno moč.

Jezero, manjša ali večja z vodo napolnjena kotanja. V Alpah se pojavljajo povezana z akumulacijo in erozijo* ledenikov*. Z ozirom na nastanek ločimo zajezitveno morensko jezero, jezero v čelnih kotanjih, krniško in bočno zajezitveno jezero. Na apniških kamninah so pogosto izginila npr. Velo polje, Korošica, na nepropustnih tleh pa obstala. V naših Alpah imamo zelo lepa Triglavská jezera, Kriška jezera, Krnsko jezero. Tudi Bohinjsko in Blejsko jezero sta deloma ledeniškega porekla.

Jezerica, jezerski odtok.

Kal, luža, lokva, z vodo napolnjena manjša globel*. Ponavadi služi za napajanje živine.

Obrh, močan kraški izvir v vznožju stene.

Oko, majhno gorsko jezero.

Ponikalnica, vodni tok, ki ponikne v podzemlje.

Ponikvev, odprtina z naplavino, kjer se izgublja voda.

Ponor, večja odprtina, v katero ponika voda.

Požiralnik, mesto izgubljanja vode v podzemlje.

Slap, navpično padanje vode čez skalno stopnjo*. Nastane tam, kjer se struga nenadoma zniža, ali tam kjer struga nenadoma preide iz trdih v mehke kamnine (na primer Šum na koncu Vintgarja). Voda slapa dolbe kamninsko podlago in struga se počasi ruši oziroma se pomakne nazaj. Slap Savice nad HE Ukanc, Peričnik v dolini Vrat, Zgornji in Spodnji Martuljkov slap, slap v planini Zapotok, Parabola v dolini Koritnice itd. Uporabljamo tudi izraza šum in boben.

Tolmun, del vodne struge, korita, ki je močno poglobljen z ozirom na ostalo strugo, korito.

XI. LEDNIŠKO IZRAZJE

Ablacija. Taljenje in zmanjševanje ledenika zaradi sončevega obsevanja, zračne topote in zračne vlage na določeni nadmorski višini* postane tako močno, da se ledenik* konča.

Čelna kotanja, nastane ob ledeniškem koncu ledenika*, zaradi erozijskega* delovanja ledeniškega jezika, v čelnih kotanjih lahko nastane jezero*.

Led, z ohlajevanjem strnjena, heksagonalno kristalizirana voda. Zmrzišče je pri 0° C (pri 1013 milibarih).

Ledenik. Poznamo: kopni, obrežni in morski ledenik. Gorskega ločimo na: alpskega, turkestanskega, aljaškega in norveškega. V alpski tip uvrščamo: krniške, pobočne, planotaste in dolinske. Za njegov nastanek je pomembna snežna meja*, temperatura, orografski značaj gorovja, njegova izpostavljenost itd.

Ledeniška grbina, ledenik obrusí vse skale in vzpetine, čez katere polzi in jih značilno zaoblji. Tako obrusene imenujemo ledeniške grbine.

Ledeniška erozija, erozija*. Brušenje in dolbenje ledenika v osnovo, ki obsegata diterzijo, detracijo in eksaracijo imenujemo ledeniška erozija.

Ledeniška miza, večja skala, ki stoji na ledeniku* dvignjena v njegovi nekdanji višini, ker je del ledenika na katerem leži, zaščitila pred topitvijo.

Ledeniška razpoka. Ledenik* se zaradi svoje teže pomika navzdol. Če se strmec hitro menjata, nastajajo prečne razpoke, zaradi razlik v hitrosti pomikanja ledenika pa podolžne. Kjer se pojavlja menjava strmca in različna hitrost hkrati, nastajajo križne razpoke.

Ledeniška vrata. Na koncu ledenika je včasih odprtina, ki jo imenujemo ledeniška vrata iz nje teče ledeniški potok*.

Ledeniški jezik. Ledeniško čelo se včasih pahljačasto razpre, krak pahljače imenujemo jezik.

Ledeniški lonec, mlin. Ledeniški potok iz dolbe v vrtinčastem toku s kosi kamnin, ki jih nosi s seboj, v podlagi ledenika ledeniške lonec-drasle*.

Ledeniški potok. Izpod ledenikovega jezika prihaja skozi ledeniška vrata* mlečno bel ledeniški potok.

Ledeniško jezero. Na koncu ledenika v čelnih kotanjih ali v stranski dolini, ki jo je zajezil glavni ledenik, se včasih nabere toliko vode, da nastane jezero*.

Glej tudi izraze pri točki VII. (sesutine).

LITERATURA

Henrik Tuma - Gorsko izrazoslovje SPD 1929.

Rudolf Badjura - Ljudska geografija DZS 1953.

Vladimir Škerlak - Gorniška terminologija PV 1965.

Barbka Lipovšek Ščetinin - Gorsko izrazoslovje PZS 1970.

Slovenska kraška terminologija - ZGIJ 1973.

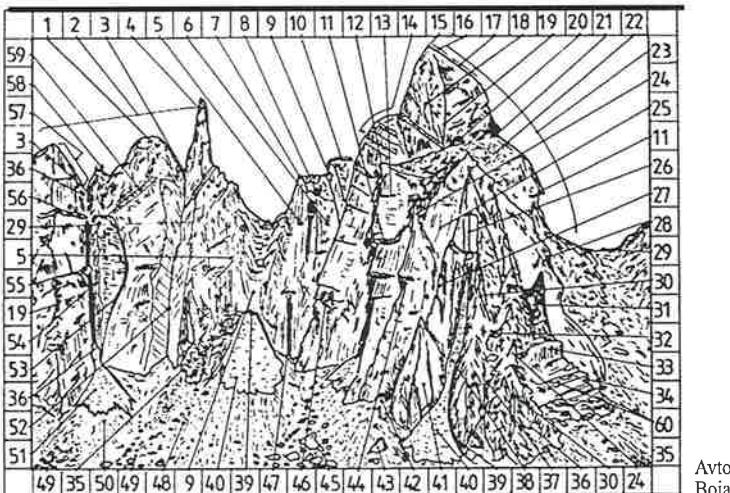
Leksikon geografije CZ 1982.

Ivan Gams - Kras SM 1974.

Jurij Kunaver - Naš alpski svet MK 1984.

Stanislav Gilič - Planinarski rječnik PSH.

Vrsta člankov v Planinskih vestnikih.



Avtor:
Bojan Pollak

Skica 74

Ostenje z različnimi oblikami: 1 glava, 2 greben, 3 škrbina, 4 stolp, 5 stena, 6 manjša stena, 7 rob stene, 8 preduh, 9 skok, 10 rez, 11 napušč, streha, 12 pomol, 13 okrajok, 14 rama, 15 vrh, 16 teme, 17 pleče, 18 vršna stene, 19 raz, 20 leva, 21 lopa, 22 gredina, 23 ſija, 24 stolpič, 25 plati, 26 kot, 27 luska, 28 žmula, 29 sedlo, preval, 30 rebro, 31 okno, 32 kadunja, 33 prag, 34 stopnja, 35 skrotje, 36 žleb, 37 grapa, 38 ozobnik, 39 krajna zev, 40 sncžišč, plazovina, 41 steber, 42 luknja, 43 skalna, 44 previs, 45 sesutje, 46 odlom, 47 kamin, 48 mlečišče, 49 groblja, 50 sip, 51 vršaj plazu, 52 zajeda, 53 poč, 54 kamin, 55 zagozda, 56 polica, 57 grebenska rez, 58 roglji, čukljc, 59 greda, 60 gruš, drobir.

B OPISOVANJE ALPINISTIČNIH TUR

1. OPREDELITEV

a) Opredelitev alpinističnih tur po zaporedju

Prvenstvene so tiste ture, ki so bile opravljene resnično prvič. Prvi uspešen vzpon na nek vrh označimo kot **prvi pristop**.

Ture, ki niso prvenstvene, označimo kot **ponovitve**. Pri nas običajno beležimo najmanj tri ponovitve neke smeri, zanimajo pa nas tudi prve solo, proste, zimske in ženske ponovitve. Ture naj bi praviloma **registrirali**, vendar tovrsten način zbiranja podatkov za nove smeri še ni ustaljen. Opisi smeri za posamezna območja se uvrščajo v **arhiv**.

b) Opredelitev alpinističnih tur glede na vrsto

Pristopi so vzponi na vrhove. Pri nas veljajo za pristope vzponi na vrhove, višje od 2000 m, ki so opravljeni pozimi ali v zimskih razmerah. Za zemljepisno širino 35 do

60 stopinj severne oziroma južne širine veljajo za alpinistična dejanja vsi pristopi skozi celo leto na vrhove nad 3500 m. V drugih zemeljskih predelih bi bila okvirna ločnica za pristop 500 m nad snežno oziroma ledno mejo. (V subtropskem in tropskem pasu 5000 m, v polarnem približno 2000 m in manj).

Prečenja: **Prečenje gore, vrha** pomeni, da smo se povzpeli z ene strani, sestopili pa po drugi. **Prečenje vrhov** pomeni, da smo se povezano povzpeli na več vrhov. **Grebensko prečenje gore ali vrhov**, je vsako prečenje, ki smo ga opravili po grebenih. **Prečenje stene oziroma ostenja** je plezalna smer (običajno povezuje več smeri) in vodi preko večine stene. **Stensko prečenje** pomeni prečenje vrhov, ki ga opravimo po stenah. Zaporedno plezanje sten v različnih vrhovih imenujemo tudi **povezovalna ali verižna tura**. Govorimo tudi o **prečenju lednika ali planote**.

Vzpon pomeni premagovanje določne višinske razlike od spodaj navzgor. S prvim vzponom prelezamo prvenstveno plezalno smer; če je smer bolj ali manj identična z obstoječimi smermi, pa govorimo o varianti.

Sestop pomeni smer gibanja, ki je nasprotna vzponu. Za alpinistično dejanje velja sestop, kjer je vrv uporabljen le za varovanje, ne pa za spuščanje.

Turno smučanje štejemo med alpinistične dejavnosti, če je opravljeno v visokogorju.

Turni smuk kot alpinistično dejanje je daljše potovanje na smučeh, kombinirano s spusti z vrhov, sedel, grebenov, ki so razvodnice, pri čemer mora vsaj ena dosežena točka presegati 2000 m. **Smučarski pristop** je vsak pristop s smučmi na vrh ki presega 2000 m nadmorske višine. **Smuk je nasprotje smučarskemu pristopu**. **Alpinistični smuk** je smuk v strmem svetu ali smučanje po plezalni smeri.

c) Opredelitev alpinističnih tur po koledarskih obdobjih

Zimske ture so ture na naši polobli, opravljene v visokogorju v času koledarske zime od 21. decembra do 20. marca. Ture, ki so opravljene pozimi v južnih, vzhodnih in zahodnih stenah in izstopajo nad 1000 m nadmorske višine, označimo kot ture, opravljene v zimskih razmerah, pod 1000 m pa kot **poletne ture**.

Ture v zimskih razmerah so ture, ki jih opravimo v času od 29. novembra do 21. decembra in od 20. marca do 30. aprila. Izjema so v prejšnji točki omenjene ture, ki ne štejejo za ture v zimskih razmerah.

Poletne ture so ture, opravljene v času od 1. maja do 28. novembra. Ne potrebujejo posebne oznake.

Himalajska obdobja so predmonsunsko, monsunsko, pomonsunsko in zimsko.

č) Opredelitev alpinističnih tur glede na teren

Skalna tura je opravljena v skalnih stenah in grebenih.

Ledna tura je tura, opravljena v svetu, ki je prekrit s stalnim ledom ali snegom.

Kombinirana tura poteka tako po skalah kot po ledu.

Zaledeneli slap je tura, ki poteka po zaledenelih slapovih.